

Луција ЂУРАШКОВИЋ*

КУЛТОВИ У СТАРОЈ БУДВИ: ПРЕСВЕТА БОГОРОДИЦА И СВ. АНТУН ПАДОВАНСКИ

На нашем Приморју, поред Улциња, Бара и Котора, Будва у средњем вијеку представља град у коме је култ одређене свете личности био посебно изражен, што нарочито наглашава њену урбану специфичност која, као таква, траје већ преко два и по миленијума. Како помињу и будвански хроничари, у првом реду Крсто Ивановић (1618–1688), Антун Којовић (1751–1845) и Паво Микула (1844–1925), у њој се, као особени и посебно карактеристични, поред осталих, издвајају два култа: Пресвете Богородице и Св. Антуна Падованског.

Богородица је од давнина сматрана заштитницом и патроном древног будванског града, што потврђује и чудотворна икона „*Madona in punta*” која се и данас чува у цркви св. Ивана, на посебном олтару. Такође, у будванском Старом граду и његовој ближој околини можемо набројати чак девет светих мјеста, која јесу, или су некада била, посвећена Пресветој Богородици, односно Св. Марији.

Још од раних времена хришћанске историје, поштовање Богородице било је једна од битних ознака хришћанске побожности. Њено мајчинство и у првом реду њена „посредничка” функција између палог, огреховљеног човјека и савршеног Небеског Оца условили су њено бројно илустровање већ у раном хришћанству. На иконама, у сликарским дјелима, скулптури, као и у поезији, хришћанска умјетност се вјековима трудила да, на разне начине, изрази сву величину и љепоту Мајке Божије. И у православној и у като-

* Музеји, галерија и библиотека, Будва

личној цркви, култ Богородице се широко његује: акатисти, литаније и празници посвећени њој, од давнина скрећу пажњу вјерника, говорећи им о њеном животу и њеним дјелима.

Богородичин култ је у Старом граду Будве био посебно и нарочито изражен тако да се са вјероватноћом може говорити да су у одређеном периоду историје града, од VI до XIV вијека постојала чак четири светилишта посвећена овој светој личности. То су: ранохришћанска базилика и цркве: Santa Maria in Punta из 840. године, Santa Maria de Castelo из периода од XII до XIV вијека и Santa Maria dell Angelo, која води поријекло из VII вијека, а која је од 1442. година посвећена Св. Ивану Крститељу⁴. Као што сам већ напоменула, у посљедњој наведеној цркви и данас се чува, на посебном олтару, највећа светиња града и његова заштитница, икона „Madona in Punta”, или тзв. „Будванска Госпа”, по натпису на самој икони Велика Панагија, то јесте „светица над свим светим”. Славом узношена на процесијама и посебно поштована од стране вјерника обје хришћанске вјероисповијести, одавно је представљала икону чувену по чудотворству и заштити Старог града Будве од свих недаћа. У писаној ријечи будванских хроничара, Крста Ивановића, Антуна Којовића и Пава Микуле, ова икона се помиње са посебним освртом на легенде о њеном доласку у Будву и њеном чудотворству. Једна од легенди говори да је икона, као поклон бенедиктанаца манастира Богородице Ратачке, условила изградњу будванског бенедиктанског манастира Санта Марија на Рту⁵. Друга легенда помиње чудну галију над Будвом из које су људи дуге косе и браде изнијели икону и поставили је на рт са двије упаљене свијеће. Хтјели су да провјере да ли у граду има хришћана, јер ако их има, прихватиће икону. Претпоставља се да су дошли из Шпаније, из светилишта „Madona Nera” са грбом златног голуба. На мјесту гдје су оставили икону, Будвани су саградили манастир „Santa Maria in punta”.⁶

Стари Будвани су вјеровали да је једино она, „Будванска Госпа”, спашавала становништво унутар града од куге, гусарских напада и неприлика на мору, а у Другој књизи „Анала” Крста Иванови-

⁴ Никола Вучковић, Књига друга „Будванских анала” Крста Ивановића, Бока X, Херцег Нови 1978, стр. 290.

⁵ *Ибид*, стр. 289.

⁶ Из рукописа који се чува у архиви цркве св. Ивана у Будви.

ћа, у једанаестом поглављу, постоји и занимљив навод: „Нема спомена, а и наши очеви су нам приповиједали да у Будви није никада владала болест куге и поред тога што је више пута харала у Албанији, Котору, Мајинама – мјесту које није удаљено од Будве више од једне и по миље. Догађало се да у будванској луци умиру од ове болести и да се мијешају са Будванима, али болест није никада ушла у град, који је остао слободан и увијек неповредив од ове болести, захваљујући милостивом утицају Блажене Дјевице Марије. Она је, поред тога, више пута учинила да њени вјерници избјегну ужасна невремена на мору и тако их је привела спасу са завјетима у домовини”⁷. Икона „Будванска Госпа” је без разлике поштована и код католичких и код православних Будвана о чему свједочи један повјерљиви акт који је из Будве 13. септембра 1814. год. послат православном епископу Краљевићу, а који се чува у старом историјском Архиву у Котору. Петар Шеровић наводи да је то „најбољи доказ колико је ова стародревна икона била цијењена од народа општина будванске и паштровске, без разлике вјере, те је јасно свједочанство о вјерској сношљивости старих Будвана”⁸.

До почетка XIX вијека, „Будванска Госпа” се налазила у цркви Santa Maria in Punta, у ниши изнад главног олтара. Године 1807, приликом опсаде Француза, икона је склоњена у катедралну цркву св. Ивана. Интересантан је навод др И. Божића у књизи „Немирно поморије XV века”, у коме се говори како је млетачки поморски капетан Марин Каравело, 1405. године, опијен ратном срећом, скинуо са олтара Св. Марије икону Богородице и однио је у Венецију. Касније, 1415. године, Балша III је захтијевао од Млетачког Сената повраћај ове иконе „да не би пропала побожност толико хиљада хришћана”⁹. Историјски извори нам не откривају када је и на који начин она враћена у Будву. Код историчара умјетности постоји дилема када је у питању тачан период настанка ове иконе. Једни сматрају да је ријеч о иконопису из XII вијека, док је други по стилским карактеристикама везују за которску школу и грчке сликаре (*pictura graeca*), односно за крај XIII или почетак XIV вијека. Је-

⁷ Н. Вучкович, *op. cit.*, стр. 301.

⁸ П. Шеровић, *Гласник Народној универзитетна Боке Которске*, Котор 1936, бр. 1, год. III, стр. 13.

⁹ И. Божић, *Немирно поморје XV века*, Београд 1979, стр. 35–36.

дан од наших најугледнијих мариолога, проф. др Мирјана Татић, мишљења је да икона припада византијском сликарству краја XIV вијека, ослањајући се на стил и грчке инсигније. Запис на Богородичином мафориону, испод рамена, преузет је из Псалма 44–45, у преводу „Septaугinte” (Стари завјет), који гласи „...ресама златним преукрашена...”. Овај запис, исписан златним словима на старословенском језику, сасвим је у складу са царским достојанством Богородице као господарице и заштитнице града.

Икона „Будванска Госпа” је повећих димензија, а иконографски припада типу Богородице „Кириотисе” (*Kyriotissa* – Господарица, јер је родила Господа) или „Никопоие” (*Panagia Nikoipoia* – Најсветија која доноси побједу)¹⁰. То је византијски тип фронталне, узвишене Богородице, која редовно сједи и на својим кољенима објема рукама држи Христа Младенца строгог, а по физиономији, старијег израза. Христос је, такође, фронтално окренут, десном руком благосиља, док у лијевој носи свитак. Овај иконографски тип води поријекло од чувене чудотворне иконе „Богородице Кипарске”, која је своју необичну популарност стекла послѣ Ефешког сабора, 431. године, а имала је тенденцију да Св. Марију прикаже и као Богородицу и као Царицу Небеску¹¹. За оригинал, предање говори да потиче од руке првог хришћанског сликара-изобразитеља, иконописца Св. Луке. Када је ријеч о стилу, непознати иконописац се придржавао устаљених правила византијске естетике, уносећи елементе карактеристичне за локалну школу. Општа естетска карактеристика „Будванске Госпе” је преплитање узвишене мирноће, душевне топлине и класичне љепоте.

Са унутрашње стране зидина, изнад главног, западног улаза у Стари град, у малој ниши се, такође, од давнина (према предању од 1333. године) налазила једна друга икона са представом Богородице са Христом. Постављена као завјетни дар у знак захвалности за спас града, испред ње се вјековима са клањањем заустављала процесија и паљен лумин. Међу Будванима је остала прича како се ова икона, пошто је 1949. године бачена у море са „бријега од Будве”,

¹⁰ *Лексикон иконографије, литурјике и симболике зајадној кршћанства*, Загреб 1985, стр. 428.

¹¹ Н. Бркић, *Технолојија сликарства, вајарства и иконографија*, Београд 1984, стр. 323.

поново вратила у будванску луку, одакле је пренесена у цркву св. Ивана, гдје се, истина прилично оштећена, и данас налази.

Изван градских зидина, у околини старе Будве, постоје два манастирска комплекса чија су светишта посвећена Богородици. То су манастири: Подластва са црквом посвећеном Рођењу Богородице и Подострог са двије цркве које су посвећене Успењу Богородице. Такође, историјски извори потврђују да су се у околини Старог града налазиле још двије цркве посвећене Св. Марији. Једна је била саграђена у Госпоштини, испод брда Спас¹², по којој цијело насеље данас носи наведено име, док се друга налази у селу Борети, код рта Завале, сјевероисточно од старе Будве.

Чудотворна икона „Будванске Госпе”, четири цркве саграђене у граду и пет изван градских зидина, посвећене Пресветој Богородици, свакако представљају раритет у примјеру величања и славе ове култне личности на нашем географском подручју.

*

Култ Св. Антуна Падованског је у старој Будви отпочео да се развија у другој половини XVI вијека. Но, излагање о њему започеху немилим догађајем који се десио средином прошлог вијека. Наиме, касно у ноћ, 25. јуна 1952. године, стару Будву је потресла снажна експлозија. Црква посвећена Св. Антуну Падованском, која се налазила на средини друге могоренске плаже, том приликом је била до темеља разрушена. Неки причају, приписујући то чуду, да је камење од порушене цркве летјело до испред главног улаза у будвански Стари град. У данашње вријеме можемо чути по који риједак помен ове католичке цркве у причи о светковини старих Будвана која се одржавала сваке године, 13. јуна, на дан Св. Антуна Падованског. Историјски извори нам откривају да је године 1571. поморац презимена Могрини (вјероватно да сам назив плаже „Могрен” потиче од овог презимена), у знак захвалности за спас живота, на једној стијени-хридици, која се и данас види, на другом јалу плаже Могрен, подигао малу цркву-капелу и посветио је свом светитељу заштитнику, Св. Антуну Падованском¹³. Узгредне шкрте по-

¹² Н. Вучкович, *op. cit.*, стр. 289.

¹³ Из рукописа који се чува у архиви цркве св. Ивана у Будви.

датке о овој црквици оставили су нам Крсто Ивановић, Антун Којовић, Паво Микула, Перо Бокарица и Никола Вучковић. Црквица-капела посвећена Св. Антуну Падованском је била толико мала да су у њу могли за вријеме обреда ући једино свештеник и ђакон, док су остали вјерници остајали на плажи. На црквици се налазила камена плоча са латинским натписом, који говори о години када је саграђена (*eclsia construcata est a. d. MDLXXI*), а данас се чува у цркви св. Ивана у Старом граду. Интересантан је запис Антуна Којовића о овој црквици, који у свом дневнику износи Паво Микула: „...на жалугу у заљеву Могрена постоји мала црквица и обичај да се у њој на дан свеца, 13. јуна, рече миса, јер се тада може поћи рано ујутро барком по свежини. Има 22 године да се у њој мора служити миса на покретном олтару, јер је црквени олтар разрушен. Један чамац се задржао на том жалугу два дана. Његов положај је побудио сумњу и трећег дана, у зору пет добро наоружаних барки упутиле су се да га слиједе и доведу под град у случају да хтједне побјећи. Међутим, на жалугу га више нијесу нашли јер се упутио према Платомонима и убрзо га више нијесу могли видети. Послије се дознало да је разлог због којег се чамац задржао на жалугу био тражење блага у ували, а посебно у црквици, због чега је олтар био одвојен од темеља”¹⁴. У јесен 1899. године, снажно невријеме је захватило подручје Будве. Таласи разорне снаге срушили су тада један од зидова црквице. Услед тежине оправки, грађанство Будве је следеће, 1900. године, одлучило да се сагради нова црква. Будвани су свим срцем приступили изградњи нове цркве посвећене истом светитељу, сматрајући га једним од заштитника града. Имућнији грађани су доприносили у новцу, а сиромаси радом. Тако је, уз учешће бројног грађанства обију вјероисповијести, градске музике и војске, 1. маја 1900. године, постављен камен темељац новој цркви. Према наводу из рукописа Пера Бокарице, који се највјероватније ослања на извод из дневника Пава Микуле, тога дана је сакупљено:

„...тачно лимозине: 13 круна, 13 шестица, 13 по 5 солада, 13 солада и 13 хелера”¹⁵. Због броја 13 у датуму посвећеном Св. Анту-

¹⁴ Паво Микула, *Дневник Будве од 1843–1912. године*, рукопис, приватно власништво.

¹⁵ Из рукописа дон Пера Бокарице који се чува у архиви цркве св. Ивана у Будви

ну Падованском, а то је 13. јуни, ово се приписивало једном од чуда овог светитеља. Нова црква је саграђена на мјесту непосредно изнад бивше капелице, а представљала је једноставну једнобродну грађевину правоугаоне основе средњих димензија. На pročелу цркве се налазио омањи звоник с једним полукружним окном.

На дан Св. Антуна Падованског, 13. јуна, сваке године је из цркве св. Ивана Крститеља кретала свечана процесија са иконом Св. Антуна Падованског, богато украшеном завјетним златом. Икона је изношена из могоренске цркве св. Антуна девет дана прије прославе, да би свих тих дана у цркви св. Ивана била одржавана миса. Познато је да је икона, том приликом обично, изношена барком морским путем, а на сам дан светковине (13. јуна) враћана у цркву св. Антуна копненим путем. Тога дана се послѣје свечане мисе на плажи Могрен савило до заласка сунца. Код старих Будвана је остао обичај да се овог дана почињу купати у мору. Св. Антун Падовански (лат. *Antonius Patavinus*) познати је католички светитељ из XIII вијека. Рођен је у Лисабону, гдје је завршио каптолску школу. Привучен монаштвом, прво је ступио у ред Св. Августина, да би касније, одушевљен Св. Фрањом Асиршким, ступио у ред овог, по врлинама истакнутог светитеља. У фрањевачком реду је развио свој надахнути проповједачки дар, а народ га је веома поштовао и волио. Истакао се као професор богословне науке у Болоњи, Тулузу и Падови, у којој је умро врло млад, у својој тридесет шестој години. Постоји велики број легенди о разним чудима овог светитеља. У ликовној умјетности, Св. Антун се често приказује у фрањевачкој одјећи са знацима светачког достојанства које обично држи у руци: љиљан, процвјетали крст, риба, књига или пламен. Посебно од времена ренесансе, Св. Антун се приказује и са дјететом Христом на рукама¹⁶. У случају будванске иконе, Св. Антун Падовански је представљен у одјећи фрањевачког реда, док у рукама држи Христа Младенца и љиљан као симбол крепости и чистоте. Свети Антун Падовански је познат и као заштитник дјецe, а град Падова се налази под његовим главним патронатом.

У вези са чудима овог светитеља, занимљив је запис који се налази у рукопису Пера Бокарице, који говори о години 1879. и чуду

¹⁶ *Лексикон иконографије, литургије и симболике зајадној кришћанства, op. cit., стр. 119–120.*

које се десило управо 13. јуна. Причу је испричао Јосип Сугер, командант у аустријској војсци. „Три војника су се враћали наведеног дана из Будве у аустријску „фортецу”, која се налази изнад Могрена. Мрак је почео да се спушта. Пролазећи поред црквице св. Антуна, један војник, по имену Антун Лаква (или Саква), застао је рекавши друговима да наставе пут и да ће их он убрзо стићи. Међутим, војник се цијелу ноћ није враћао. У зору, забринути другови кренули су да га траже. Нашли су га како непомично лежи испред црквице и у згрченој руци држи новац. Тек кад су војници узели новац и вратили га у црквицу, војник је успио да устане”.¹⁷

Једна од потврда култног величања овог светитеља у Будви је и обичај завјетованих Будванки, које су, жртвујући се, клечећи одлазиле преко стијења до црквице на могренском јалу, да би се поклониле и помолиле пред иконом овог светитеља дубоко вјерујући у њену чудотворну моћ.

У старој Будви је много поштован и Св. Антун „од огња” јер се, као што и само име каже, сматрао заштитником од пожара, од којих је овај град много страдао током историје. У питању је Св. Антун Опат (Пустињак), познати светитељ рођен у IV вијеку у Египту. Сав свој живот провео је у одрицању, самоћи и духовном расту па се сматра и оцем монаштва. Дочекао је дубоку старост и умро у својој сто петој години¹⁸. Св. Антун Падовански је највјероватније добио име по овом великом светитељу са почетка хришћанске историје. Славећи Св. Антуна Падованског, стари Будвани су кроз овог светитеља уздизали у славу и Св. Антуна „од огња” као спасиоца града од ватре, из године у годину, вјековима.

Још од античких времена, постоји увјерење да градови као и људи имају своју душу. Душа града Будве вјековима је била озарена чудотворним еманицијама Пресвете Богородице и Св. Антуна Падованског. Данас смо све више свјedoци да се будванска душа све више безнадежно расплињава и губи пред налетом нових, квазикултурних трендова, нестајући у плаветним дубинама које је окружују.

¹⁷ Из рукописа дон Пера Бокарице, *op. cit.*

¹⁸ *Лексикон иконографије, литургије и симболике зајадној кршћанства, op. cit.*, стр. 118.

Луција ДЖУРАШКОВИЧ

КУЛЬТЫ СТАРОЙ ВУДВЫ: ПРЕСВЯТАЯ ВОГОРОДИЦА
И СВ. АНТОН РАДОВАНСКИЙ

Резюме

В работе автор исследует феномен культа определенной личностью святого в городской среде. Автор выделяет феномен покровительствующего культа Богородицы, а так же и культа святого Антона Падованского, который особенно проявлен в городе Будва. Сквозь историческое развитие культа этих святоносных образов, автор показывает как их специфичность, так и открывает новые этнологические и социологические вопросы.

